

Таленавіты і адданы

200-годдзе з дня нараджэння Яна Чачота — гэта юбілей не толькі канкрэтнай гістарычнай асобы, але і круглая дата для фалькларыстыкі — навукі, якая займаецца запісам і даследаваннем вуснай паэтычнай творчасці народа. Ян Чачот быў, бадай, самым першым, найбольш таленавітым і адданым фалькларыстам свайго часу. Яго залісы і сённы з’яўляюцца неацэннай крыніцай для спасціжэння духоўнага вопыту продкаў.

Сярод песень, запісаных Янам Чачотам, вылучаюцца практычна ўсе жанры і цыклы земляробчага календара беларусаў: калядныя, валачобныя, веснавыя, купальскія і г.д. Гэтыя песні ствараюць яскравы кантэнст святаў з іх міфапаэтычнымі ўяўленнямі і прыметамі. Нельга забываць, што запісваліся яны на пачатку мінулага стагоддзя і таму змяшчаюць у сабе даволі архаічныя элементы. Так, у купальскай песні, якая вымалёўвае засцерагальныя рытуалы гэтага адказнага для земляроба часу — «каб змяя заломаў не ламала, у жыце карэнне не капала, у кароў малако не адбірала» — з’яўляецца «няпесенны» заклінальны матыў: *“Адбяры, божа, таму ручкі, ножкі, са лба вочки”*.

Даволі многа Ян Чачот запісаў жніўных песень. Узятая разам, яны даюць абагулены вобраз жніва як працоўнага подзвігу, гучаць як гімн хлебу, ураджаю, як гімн простаму чалавеку працы. Асобна хацелася б прыгадаць песні з выразнымі сацыяльнымі матывамі, гаварыць пра якія сённы стала не «модна». Аднак нельга забываць, што гэта запісы першай палавіны XIX ст. Кранае непадробнай шчырасцю паэтычны зварот да сонца — *«Сонца, сонейка, ці бывала ты ў найме»* — і студзіць сэрца катэгарычнае: *«Бадай таму цямней было, хто да хаты не пускае»*. А наступную жніўную песню без перабольшвання можна лічыць сапраўдным шэдэўрам:

*На гарэ Тацянка пшонку жнець,
З цёмнага лясочку тучка ідзець.
— Чы не баішся, Тацянка, гэтай тучанькі?
— А за што я маю яе баяцца?
У гэтай тучцы мая мамка:
А ні ветрам мяне абвеіць,
А ні дажджом абліець,
Доляй, шчасцем агарнець.*

І сёння цяжка сказаць: адбітак гэта былога анімістычнага светаўспрымання ці выказванне самой душы надзвычай паэтычнага, таленавітага селяніна-беларуса...

Значную частку фальклорных запісаў Яна Чачота складаюць вясельныя песні. Цэнтральнае месца ў іх, натуральна, адводзіцца вобразу нявесты, маладой дзяўчыны, яе пачуццям, перажыванням, надзеям і страхам. Расстанне з роднымі, ад'езд на «чужыдальнюю старонку», канец дзявочага раю — усё гэта прадстаўлена ў канкрэтных сюжэтных сітуацыях, выпісаных псіхалагічна вельмі дакладна, нават асцярожна. Душа нявесты — што палахлівая лясная птаха, і народны талент сумеў, здолеў адбіць яе стан у пранікнёных і адначасова сціптых радках.

Лірычныя песні ў запісах Чачота падкупліваюць сваёй адкрытасцю, той найўнай непасрэднасцю, калі нават грубаватыя словы натуральна ўпісваюцца ў кантэкст шчырага выражэння пачуццяў. Сярод іх адвечныя жаночыя песні-скаргі на няўдалы жаночы лёс, калі лірычная гераіня «не так жыве, як гаруе», песні пяшчоты і захаплення, песні радасці і гора. Менавіта Чачоту належаць найбольш раннія, поўныя, паэтычна выразныя варыянты шматлікіх балад: «Тры птушачкі ля забітага малойчыка», «Бандароўна», «Бервянец-травіца, то брацітка і сястрыца», «Бяроза і явар на магіле закаханых» і інш.

Таццяна ВАЛОДЗІНА.

Ян ЧАЧОТ

Жніво

Пара, жонкі, дамоў ісці,
Пацярала зара ключы,
Каля постаці ідучы,
А з месяцам гуляючы,
А з сонейкам гукаючы.
А ўзыйдзіце самі зоркі,
А знайдзіце ключы звонкі:
Пара зямлю адмыкаці,
Пара расу выпушчаці.
А першую ледавую,
А другую – медавую.
Ледавая – свякраткава,
Медавая – таткава.

Ледавая каля плоту,
Медавая каля стала
Ледавую – калом прыб’ю,
Медавую з людзьмі пап’ю.

Не сячы, а мой татанька
ля дарожкі бярозкі,
Не бяры, мая маманька, у
крыніцы вадзіцы.
Не касі, а мой брацетка,
у лужочку травіцы,
Не шчыплі, мая сястрыца,
у садочку цвяточкаў —
Ля дарожкі бярозка —
я сама маладзенька,
У крыніцы вадзіца —
мае дробныя слёзкі,
У лужочку травіца —
мае русыя коскі,
У садочку цвяточкі —
мой руцвяны цвяточак.